

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
 Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
 Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
 Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

UTOPIE EN WERKELIJKHEID

Het zou vandaag de dag een utopie zijn om te denken dat het Humanistisch Verbond een in alle opzichten gelijk-berechtigde organisatie was, het zou eveneens een utopie zijn om te denken dat in Nederland verdraagzaamheid tussen de verschillende geestelijke stromingen een feit was. Als we zulke dingen een utopie noemen, wat bedoelen we dan daarmee?

In de eerste plaats is een utopie iets dat *niet* werkelijk is, het Humanistisch Verbond is in werkelijkheid niet gelijkberechtigd, de verdraagzaamheid is vaak ver te zoeken, is vaak allerm minst werkelijk. Maar bij het woord utopie klinkt nog iets anders door, namelijk dat het een toestand is, die we wel graag zouden willen, een ideaal. Het nare van een utopisch ideaal schijnt wel te zijn dat het nooit werkelijkheid wordt. Een utopie, ach, dat is iets waar we wel nooit aan toe zullen komen, het is een schone droom waarvan we in de realiteit geen verwezenlijking zien. Eigenlijk ligt er in een utopie een zeker pessimisme besloten: dat is *maar* een utopie, zeggen we, en we verwachten nauwelijks dat die utopie eens werkelijkheid zal worden.

Laat een utopie een pessimistische kijk op de toekomst zijn, het is tegelijkertijd een bepaalde beoordeling van de werkelijkheid van nu. Als we nog even denken aan die utopie van een algehele verdraagzaamheid, dan bedoelen we niet alleen dat die verdraagzaamheid een schoon ideaal is dat wel nooit gerealiseerd zal worden, maar dan veroordelen we tegelijk iedere situatie die niet met deze utopie overeenkomt. Een dergelijk veroordelen van de eigen situatie was aanwezig bij degenen, die voor het eerst dit woord utopie gebruikten.

Want wat betekent eigenlijk dit woord utopie?

Het komt voort uit twee Griekse woorden, en wel „ou” dat „niet” betekent en „topos” dat „plaats” betekent. Outopia wil dus zeggen: een plaats die er niet is, we kunnen het misschien het beste vertalen met „nergenshuizen”. Een ander woord dat door een Engelse schrijver gebruikt werd als boek-

titel luidde: „erewhon”, een omkering van het woord „nowhere”, dat „nergens” betekent. Een utopie is dus eigenlijk een land dat niet bestaat, een land waarin men al zijn wensen en idealen als werkelijkheid kan schilderen. Een utopie is zo helemaal niet alleen maar een theorie hoe alles zou moeten zijn, maar een concreet beeld. En als concreet beeld des te scherper en indringender bij de mensen dan alleen een filosofische of politieke beschouwing. Als iemand als Thomas Moore in de zestiende eeuw een boek schrijft dat hij Utopia noemt (en hij is de eerste die dit woord gebruikt), dan laat hij aan zijn tijdgenoten zien in wat voor een land ze eigenlijk pas goed en gelukkig zouden kunnen leven en wat er aan hapert in hun eigen land. Waarom hij en andere utopisten op een zelfde manier al hun idealen in een zo ver van huis liggend geheel uitwerkten, moeten we voor een groot deel zien als uitvloeisel van de onmogelijkheid *directe* kritiek te leveren. Directe kritiek op de samenleving was in die tijd te gevaarlijk, men kon het met de dood bekopen. En zo moeten we tussen de regels van de beschrijving van zo'n ideale staat door lezen wat de schrijver in zijn eigen staat niet beviel.

We kennen natuurlijk allemaal de reizen van Gulliver. Het boek, dat alle landen waar Gulliver komt, beschrijft, heeft ook één kant van de utopie in zich: het boek is een enorme kritiek op de toestanden in Engeland die in sprookjesvorm belachelijk worden gemaakt. Wij bedenken dat nooit zo erg als we Gulliver als een kinderboek beschouwen.... Gullivers reizen is veel negatiever dan de utopie van Moore, want bij Moore vinden we niet alleen kritiek, maar ook een positief ideaal, waarbij vergeleken de werkelijkheid er slecht afkomt.

In deze en andere boeken wordt met utopie altijd een land, een staat bedoeld. Eén van de eerste utopieën van die aard was het boek dat de Griekse wijsgeer Plato over de staat schreef. Plato had een zeker idee hoe de staat moest zijn; deze moest volgens hem ingedeeld worden in drie standen, de filosofen vormden als hoogste stand de regering. Plato,

zelf filosoof, bleek toch niet de geschiktste staatsman: hij probeerde een paar maal zijn utopie te verwerkelijken, maar dat liep beide keren op een volledige mislukking uit. Het was bij hem echt alleen maar utopie, een niet te realiseren ideaal. Maar als we goed nagaan wat Plato nu eigenlijk met zijn utopie bedoelde, dan was dat niet alleen maar een beeld van een ideale staat, maar dan bedoelde hij hiermee tegelijk een ideaal van de mens, hoe de mens leven moest.

Als Plato van drie standen in de staat spreekt, dan bedoelt hij hiermee niet alleen een zekere staatsorde, waarin filosofen, militairen en handwerkers hun rol spelen en elk hun eigen taak hebben.

Plato bedoelt daarmee even goed een vergelijking met de mens zelf. Hij brengt in het beeld van zijn staat tegelijk een beeld van de mens hoe hij hoort te zijn. De mens moet zich laten leiden door zijn rede, de filosofen zijn immers de hoogste autoriteit — alles moet gehoorzamen aan de rede, al het andere is eraan ondergeschikt: wat wij als mens onszelf te verdedigen hebben tegenover anderen, wat wij moeten doen om te kunnen leven, ons werken, ons eten, alles wat wij doen moet aan onze filosofie, aan onze levensbeschouwing ondergeschikt zijn. Natuurlijk is dit niet altijd zo. Daarom nu juist deze utopie! Een utopie als norm, als richtsnoer hoe het eigenlijk zou moeten.

Het is vaak onmogelijk aan de utopie werkelijkheid te geven — maar er ligt een gebod in voor ons allen. Iedereen heeft toch ergens wel zo'n utopie, hoe hij zich zijn eigen werkelijkheid droomt. We moeten alleen oppassen, als we ons iets voorstellen, dat we niet zover van het mogelijke afdwalen, dat onze utopie zijn zin verliest. We kunnen veel leren van die oude utopisten, die zich op hun eigen situatie baseerden en van daaruit aangaven waar die situatie verbeterd moest worden. Het ideaal dat bijvoorbeeld in de voorstelling van de hemel ligt, heeft zich zover losgemaakt van onze werkelijkheid, dat we dit ideaal geen utopie meer kunnen noemen. Onze droom mag de werkelijkheid niet vergeten!

We moeten wel de werkelijkheid een stap vóór zijn; als we iets willen verwezenlijken dat iedereen voor onmogelijk houdt, dan kunnen we misschien toch zó volhouden dat op een gegeven dag de situatie zo veranderd is dat dan wel mogelijk is wat eerst onmogelijk scheen. Hier ligt de kracht van een beweging als het pacifisme. Al krijgen pacifisten vaak het verwijt te horen van irreëel te zijn, toch houden ze vol in het geloof in hun

er gebeuren geen wonderen

Nee, er gebeuren geen wonderen, maar de dag gaat fluitend aan het werk, de middag draagt een stevige kluit van licht, de avond meert als een boot vol zwarte kinderen. De regen lispelt in de poriën van de aarde, de hagel slaat met glazen zwepen, de sneeuw verschijnt als een witte begrafenis. Er lopen dieren rond met halzen tot in de bomen.

Er zwemmen vissen waarin men wonen kan. Vogels zonder ogen zingen helder als water in augustus. Woorden schieten kuit in een gedicht. En altijd draait de ochtend uit op nacht, vreugde op droefheid, leven op dood. Geloof niet in wonderen.

Geloof in de man die met onverbloemde handen een bed van liefde spreidt; in de vrouw die een zon voelt opgaan in haar schoot; in het kind dat als een oester slaapt in zijn waterhuis; geloof in een onherroepe-lijk leven en leef het zo.

BERT VOETEN.

ideaal, hun utopie. Want de macht van de utopie over onze situatie is vaak groter dan we denken. Als we onze utopie van een algehele verdraagzaamheid opgeven, omdat we zogenaamd realistisch willen zijn, dan komt er zeker nooit iets van terecht. Houden we eraan vast, dan komt er misschien een tijd dat we er veel dichterbij zijn dan nu. We hebben een ideaal, een utopie nodig!

Als we in die oude boeken lezen, dan valt ons allerlei op, dat in de tijd dat die boeken geschreven werden, zuiver utopie was, en wat voor ons de allergewoonste zaak van de wereld is. We kunnen bijvoorbeeld denken aan gelijkheid van de mensen, aan sociale gerechtigheid, aan arbeidsverdeling. Dit inzicht kan ons wat optimistischer stemmen en onze eigen utopische idealen met wat andere ogen doen bezien.

Het gebod, dat besloten ligt in een mensbeeld of een tijdsbeeld, moet tegelijk de hoop inhouden, dat het eens gerealiseerd wordt. Wel heel sterk geldt hier: hoop verloren, al verloren. De hoop is het principe dat ons staande houdt. „Das Prinzip Hoffnung”, de hoop als principe, het is de titel van een van de grote wijsgerige werken van onze tijd, van de Duitse filosoof Ernst Bloch. Hoop hebben, dat betekent: de innerlijke zekerheid hebben dat het redelijke de overhand zal hebben. Wij hebben de opdracht redelijk te leven, ons

„International Humanism”

kwartaalorgaan van The International Humanist and Ethical Union, abonnementsprijs f 3,— per jaar.

Indien U zich nu abonneert, bent U voor 1962 f 1,— verschuldigd. U dient dit bedrag over te schrijven op postrekening no. 304960, t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met als omschrijving „nieuw abonné „International Humanism” 1962”.

leven onder de toets der rede te stellen. We kunnen het met Plato eens zijn dat onze levensbeschouwing het laatste woord dient te hebben in al onze gedragingen. Iedereen zal er wel mee instemmen, dat deze ideale toestand niet aanwezig is, maar dat is geen excuus niet iets in die richting te proberen. Een utopie ten slotte is niet alleen een ideaal, en is ook niet alleen plicht of gebod, een utopie is zelf werkelijkheid. Nu krijg ik direct de tegenwerping: een utopie is nu toch juist niet werkelijk, hoogstens mogelijk. Maar dan vraag ik: wat is in diepste zin werkelijker: de wereld om ons heen, ons eigen gebrekkige leven — of het ideaal, het gebod dat wij ons stellen. De utopie is de macht die ons leidt — de realisering komt op de tweede plaats. Als wij om ons heen alle onredelijkheid zien, dan verliezen wij daarmee nog niet ons geloof in de rede. In het leven, dat vaak

absurd schijnt te zijn, is de rede onze utopie, een utopie die werkelijker is dan alle absurdeiteiten van het leven. Onze tijd wordt niet bepaald door alle toevallige gebeurtenissen, maar door de idee of de visie die de tijd draagt. Wee ons als deze visie ontbreekt! Dan is alles van zijn diepste werkelijkheid beroofd.

Ons eigen leven mag niet beoordeeld worden naar de uiterlijkheden, maar moet getoetst worden aan de utopie die eraan ten grondslag ligt en aan de wijze waarop deze utopie verwerkelijkt wordt. Zo is ook onze utopie van verdraagzaamheid jegens elkaar een macht, een werkelijkheid, die alle schijnbare werkelijkheden te boven gaat.

Een utopie is geen droom die buiten alle werkelijkheid staat, maar een macht, die het leven leidt.

W. VAN DOOREN.

Mens worden is een kunst.

Novalis

Veel is in de maneschijn der herinnering schoner dan in het zonlicht der werkelijkheid.

Peter Sirius

Het is gemakkelijker de mens in het algemeen te kennen, dan één mens in het bijzonder.

La Rochefoucauld

het waarheidsprobleem

Tot méér dan benaderingen zijn we niet in staat; doch wél zijn we in staat vast te stellen wat **niet** waar is; en ook, wat méér waar is dan alle andere benaderingen van wat we dan ook onderzoeken. Moet men het uitgesloten achten dat de cultuur een mensentype voortbrengt dat in deze, altijd bedreigde en altijd voortgaande benadering, een volkomen bevrediging vindt?

J. de Kadt.

sympathisanten

Reeds velen gaven zich op als sympathisant.

Was u daar ook al bij? En zo ja, hoe staat het met die relatie van u, die zo sympathiek tegenover het Verbond staat?

Heeft u het hem of haar reeds gevraagd?

Aanmelding: Centraal bureau Hum. Verbond - Oudegracht 152 - Utrecht. Bijdrage f 10,— per jaar.

lezingen voor de radio

zo. 26 augustus VARA 9.45 uur: J. van der Molen: „Juist instellen!”

zo. 2 september VARA 9.45 uur: J. J. Fahrenfort: „De moraal als bestanddeel van het Humanisme”.

zo. 9 september VARA 9.45 uur: Alb. Daan: „Onverdraagzaamheid?”

zo. 16 september VARA 9.45 uur: M. C. D. Kuilman: „Oecumene en Humanisme.”

Petrus Abraham Samuel van Limburg Brouwer werd in 1829 in Luik geboren als enig kind in het gezin van de bekende Groningse hoogleraar in de klassieke letteren, Petrus v. L. B., de schrijver van een paar antieke romans en van het boek: „Het leesgezelschap te Diepenbeek”, een modernistische satire op het religieus-conservatisme van het Réveil.

De jonge P. A. S. studeerde rechten en letteren, vestigde zich in 1847 als advocaat te Amsterdam en promoveerde *summa cum laude* in 1850 in de rechten. In 1855 wees hij een Gronings professoraat van de hand en aanvaardde een betrekking als wetenschappelijk ambtenaar bij het Rijksarchief te 's-Gravenhage, waar hij leefde en werkte tot zijn vroege dood in 1873.

Hij was een overtuigde vrije denker die tegenover het godsgeloof — zich uitend in vele vormen van godsdienst — het gezonde verstand, de rede stelde, of — zoals hij 't vaak noemde: „s menschen edelste en hoogste gave, het denken zelf.”

Men heeft hem veel misverstaan. Busken Huet zowel als Potgieter hebben hem voorgesteld als een man bij wie het accent te zeer gelegd was op de verstandelijke redenering, tot schade van de verbeelding, de geestdrift en de overgave.

Van Limburg Brouwer was alles behalve een koele, ijzige natuur. Allerlei geringe symptomen, lichte heffingen, duiden er op in zijn werk, dat hij een bewogen maar beheerste man was. Hij heeft een groot aantal teleurstellingen van hevige aard in zijn leven doorgemaakt, persoonlijk, politiek, fysiek — maar hij heeft het zich met kracht tot een taak van stipte levensstijl gerekend om recht op en onsentimenteel, gemoedelijk in het gezonde verstand te volharden.

Men heeft daarbij tegen hem aangevoerd dat hij het Spinozisme — dat hij inderdaad tot zijn levensleer maakte — verkeerd zou hebben begrepen, en met name het „diep-religieuze” van de joodse wijsgeer over het hoofd zag. Dit staat nog te bezien. Het is de vraag of Brouwer door het negeren van de zeventiende eeuwse terminologie van Spinoza een essentieel element van Spinoza's levensleer passeerde.

Brouwer heeft in zijn korte leven, op het standpunt der „gezonde redenering” z'n best gedaan een levensstijl van bewuste menselijke waardigheid te verwezenlijken. In zijn roman Akbar — kort voor zijn dood — gaf hij de dramatisering van zijn ideaal. De zestien-de-eeuwse vorst, regerende over ontelbare strijdende vormen van godsverering, streefde naar een eenheid van levens- en wereldbeschouwing. Maar hij leerde inzien dat, eenmaal een naam daaraan gegeven, door het volk terstond personificatie, aanbidding en dienst zou worden toegelegd op wat Akbar bedoelde als idee of begrip. En hij kwam tot het voorwaardelijke standpunt: *volkszonderwijs*, verheffing, verlossing van het volk, opdat inzicht bevrijdend baan kon breken voor een vrij en rechtstaand leven.

Veel belangwekkender echter dan zijn roman Akbar, is het essayistische werk van Brouwer. Het beste stuk naar mijn smaak is daarvan

een studie van nog geen twintig bladzijden over het Boek Prediker in De Tijdspiegel van 1870. Want in die los gestelde, volkomen onopgesmukte poging tot verheldering kreeg hij de gelegenheid door middel van een verantwoord betoog zowel kritisch als positief zich uit te schrijven.

Het opstel heet: „Een Hebreeuwse Faust”. Men weet met Prediker niet goed raad. De tegenstrijdigheden zijn duidelijk; allerlei wijsheden en oppervlakkige dooddoeners staan achter elkaar en een zojuist aanvaarde conclusie wordt in de volgende regel cynisch verworpen. De bijbelstudie van eeuwen had tenslotte tot geen andere slotsom geleid dan dat het geschrift de uitdrukking zou zijn van de tussen ervaring en godsgeloof heen en weer geslingerde geest van de schrijver. (Kuenen). Brouwer verwerpt deze opvatting doordat voor hem de tegenstrijdigheden van de Prediker al te onverzoenlijk zijn. Wijsheid wordt geprezen en verworpen; van het goede der aarde genieten wordt aanbevolen en ontraden; de dood is beter dan het leven en het wordt zoet geacht de zon te zien. Sommigen hebben gemeend er een gesprek tussen twee lieden van tegengestelde overtuiging in te moeten zien.

Een boeiende veronderstelling oppert Brouwer: het zijn twee geschriften die — door hun gelijke toon en onderwerp verwarrend — door latere overschrijvers zijn vermengd. En hij onderkent twee typen in de tekst: die van de gemoedelijke, genoeglijke prediker en die van de sombere sceptische wijsgeer — de Hebreeuwse Faust. Hij haalt de tekst uit elkaar en voegt bijeen wat principieel overeenkomstig is. Er komen twee prachtige, innerlijke consequente opvattingen tegenover elkaar te staan.

Twee mensen komen uit de verf, die beiden wijsheid des levens hebben gezocht en het genot van het leven wilden proeven. Het resultaat is bij beiden totaal verschillend. De één verheugt zich in het leven, de ander noemt het een zinloos najagen van de wind; de begrippen ijdelheid zijn voor elk anders. Een laatste vraag stelt Brouwer zich nog — en het is voor hemzelf merkbaar een essentiële vraag —: waardóór verviel de één tot die faustische twijfel, wat ontbrak hem om redelijk aan het leven te hechten? Men heeft gemeend, dat de somberheid haar oorzaak vond in het ontberen van een geloof in een leven ná dit leven. Maar dan zou het onsterfelijkheidsgeloof een behelpsel — en als zodanig op zichzelf al als ongemotiveerd gekarakteriseerd zijn. Brouwer ziet de oorzaak in de innerlijke neiging om het individuele lot als beslissend te beschouwen voor de houding ten opzichte van het leven. De Hebreeuwse Faust ontbrak de overtuiging: „dat er op aarde nog een paradijs valt aan te leggen, en dat de mens met lust en ijver kan blijven mede-arbeiden aan die aanleg, al zij 't hem zelf niet vergund die te gaan bewonen en al ziet hij ook nimmer hem voltooid.”

Dat was het gevoelige ideaal van deze stijlvolle vrijdenker en humanist.